

Tapodi Zsuzsa

AZ ÉRZŐ UTAZÓ ÉS A TUDÓS HAZAFI KAZINCZY ERDÉLYI LEVELEIBEN*

*The Sensitive Traveller and the Scholarly Patriot
in Kazinczy's Letters from Transylvania*

Kazinczy Ferenc 1816 júniusa és szeptembere között körutat tett a történelmi Erdélyben, hogy az írókkal találkozhasson, és a régió nevezetes látnivalóit megcsodálja. Úti leveleinek gyűjteményét, több mint tízszeri átdolgozást követően, 1824-re állította össze, ám csak halála után, 1831-ben látott napvilágot. Írásaiban a szentimentalizmus pátoszával lelkesedik és utasít el, a nemzeti nyelv állapotára figyel, a közösségszervező szellemi vezér szerepében a tágabb olvasóközönségre számítva alakítja mondanivalóját. A levelekben megszólaló, nemzeti identitást építő értelmiségi hang több diskurzus szólamait is felvonultatja. Nem csupán az etnokulturális közösségtudat kap hangot az *Erdélyi levelekben*, de számolni kell a rendi, dinasztikus és politikai nemzetfogalmak megjelenésével is.

Kulcsszavak: tudós hazafiság, etnokulturális közösségtudat, rendi, dinasztikus és politikai nemzet

Kazinczy Ferenc többszöri rokoni és baráti meghívásnak eleget téve 1816 júniusa és szeptembere között körutat tett a történelmi Erdélyben Eugénia nevű leányával, hogy az írókkal találkozhasson, és a régió nevezetes látnivalóit megcsodálja. Úti leveleinek gyűjteményét széphalmi otthonába visszatérve, több mint tízszeri átdolgozást követően, 1824-re állította össze, ám az *Erdélyi levelek* csak halála után, 1831-ben láttak napvilágot. Bennük Stern *Érzelmes utazásának* értő befogadója a szentimentalizmus pátoszával lelkesedik és utasít el, a tübingiai pályamű megfogalmazója a nemzeti nyelv állapotára figyel, a közösségszervező szellemi vezér a tágabb olvasóközönségre számítva alakítja mondanivalóját. Aki ma veszi a kezébe, annak a sok érdekes adattal szolgáló mű olyan szempontból is tanulságos lehet, hogy a benne megszólaló, nemzeti identitást építő értelmiségi hang több diskurzus szólamait is felvonultatja. Nem csupán az etnokulturális közösségtudat kap hangot a szövegben, az *Erdélyi levelekben* számolni kell a rendi, dinasztikus és politikai nemzetfogalmak megjelenésével is.

A nemzeteszme megközelítésekor Debreczeni Attila *Nemzet és identitás a 18. század második felében* című tanulmányának gondolatmenetét követem. (DEBRECZENI 513–552) A 18–19. század fordulójára a nemzetfogalom rendi felfogása mellett fokozatosan teret nyer a modern, polgári nemzet ideája. A politikai identitást meghatározó közösségszervező elv is módosul. „A modernizálódás

egyik alapvető útja a *communitas*-fogalom átalakulásaként írható le: a kiváltságokból fakadó kirekesztő jelleget a *szabadság és a jogok közösségén* alapuló egységképzet váltja fel. Legáltalánosabban azt lehet mondani, hogy a *történeti jogi* érveléssel egy *természetjogi* érvelés szegeződik szembe, amely a szerzett és kialakult jogok rendszerével szemben az ember eredendő és el nem idegeníthető jogaira hivatkozik. Valójában azonban a kétféle érvrendszer keveredése a jellemző, valamelyiknek a dominanciájával. Ezek a dominanciák határozzák meg a *communitas*-fogalom átalakulásának fő változatait is: a történeti jogi felfogás meghatározó volta mellett *jogkiterjesztő*, a természetjogi mellett pedig *jogkinyilatkoztató* modernizációról beszélhetünk. Az előbbi inkább az angol társadalomfilozófiai gondolkodásra jellemző (még Locke esetében is), míg a második a franciáéra. A magyar változat jellegzetesen jogkiterjesztő jellegű volt már a 18. század végén, s az maradt a reformkorban is” – állapítja meg Debreczeni Attila. (524)

A szerző a vizsgált korszak nemzeteszelméjéről szóló diszkurzusokat az alábbi csoportokba osztja: történeti-irodalomtörténeti diszkurzus, nemzettipológiák, szociológiai és fenomenológiai jellegű, valamint posztmodern diszkurzusok. A történeti-irodalomtörténeti beszéd képviselői a nemzettudat változását a nemesesség és az értelmiség közötti interakciónak tulajdonítják, melynek révén kialakul a nyelvi alapon egységesítő nemzet eszméje (lásd BÍRÓ 156). A premodern (rendi alapú) és modern (polgári) nemzetfelfogás különféle változatai azonban egymás mellett, egymást átszínezve jelennek meg. A nemzetiség, társadalom és politikai lojalitás igen régi eszméi – mint Szűcs Jenő több írásában is kifejti – a 18. század vége óta kapcsolódnak össze a modern nemzet fogalmában. Az új minőséget általában két ideáltípusban írják le: az egyik a francia gyökerű államnemzet, melyben az állami keretek – a másik a német fejlődésből ismert kultúrnemzet, melyben főképp a közös kulturális hagyományok az azonosságtudat szervezői. „A modern nacionalizmus genetikusan és tipológiailag két ágra oszlik. Egyrészt aszerint, hogy a 18. század végén és a 19. század első felében a nemzet koncepciója már korábban kialakult – többé vagy kevésbé etnikai-nyelvi, de mindenesetre már a kései feudalizmus idején állami-politikai egységgé formálódó – területiális keretből nő-e ki, vagy pedig ilyen egység hiányában a nyelvi, kulturális-tradicionális faktorokban fedezi fel az egység, a nemzeti csoport-összetartozás posztulátumait.” (SZŰCS 285)

Az elsősorban angolszász eredetű, szociológiai diszkurzus képviselői szerint a nemzet nem öröktől fogva létező valami, hanem az ipari társadalom terméke, melynek létrehozásában az értelmiségi elitnek van döntő szerepe. A „képzelt közösségek” (Benedict Anderson-i) szervező elve az emlékezet narratív folytonosságában érhető tetten. Jan Assmann viszont már az antik magaskultúrákban felfedezi a kollektív identitás kiépülésének és fenntartásának kulturális alakulatait. A fenomenológiai jellegű diszkurzusok a vizsgálat középpontjába a kollektív tudatot állítják. Ide sorolható gondolatmenetében S. Varga

Pál (S. VARGA 453–470) a nemzet fogalmának 19. századi variánsai között elkülöníti az államközösségi, hagyományközösségi, eredetközösségi és osztályközösségi szemléletet. Az elsőben a fő közösségképző mozzanat az intézményhez tartozás, a másodikban és harmadikban a kulturális-nyelvi tényező, az utolsóban a történelmi jogok folytonossága. Ezek a típusok azonban sohasem jelennek meg tiszta formájukban.

A multikulturalizmus posztmodern diszkurzusa a másság és idegenség fogalmaival kapcsolódik a nemzettudat kérdésköréhez, míg a narrativitásnak ugyancsak a posztmodernben gyakorolt vizsgálata szintén elősegítheti a kollektív identitásképzés mechanizmusainak tanulmányozását.

Intézményszervező, közösségteremtő szerepének megfelelően Kazinczy szövegei ötvözik az államközösségi, hagyományközösségi, eredetközösségi és osztályközösségi szemléletet.

Az író nem a primér élményeit adta közre az *Erdélyi levelekben*, hanem barátaival, Arankával, Döbrenteivel, gróf Teleki Lászlóval és másokkal átnézte korábbi feljegyzéseit, s a cenzor tanácsait is figyelembe vette. „Az idegen segéd rajta javított, de rontott is...(…) Engednem kelle a kényszerítő kéréseknek s elsőbb dolgozásaimat elégettem” – írja az *Előbeszéd*ben. (KAZINCZY I.3.) Az erdélyiekkel folytatott hosszú levelezés során tovább erősödött az értelmiségiek összetartás-tudata. A politikai patriotizmus speciális esete a 18. század második felében fellépő *tudós hazafiság*. „A műveltség és az irodalom kontextusában a közösség identitástudatát a *tudós hazafiság* beszédmódja építi fel, önmagával egységesen” – állapítja meg Debreczeni Attila. (DEBRECZENI 533)

A tulajdonképpeni útirajzot Kazinczy tehát egy, az implicit olvasó elvárásait figyelembe vevő, *Előbeszéddel* és egy 35 oldalas, terjedelmes, történeti áttekintést tartalmazó *Bevezetéssel* látta el. „A »tudós Hazafi« nem immanens narratív hang, hanem egyfajta azonosságtudat szimbóluma, s nem annyira a textusokban magukban, mint inkább a paratextusokban képződik meg” – folytatja Debreczeni. (DEBRECZENI 531) A levélgyűjteményt záró toldalékok, szintén a tudós hazafi beszédpozícióját erősítve, a forrásul felhasznált adalékokat tartalmazzák a császári pár erdélyi látogatásának programjától Aranka Györgynek a Hunyadi János eredetéről szóló értekezéséig, a gubernátorok, püspökök listájától a híres családok geneológiáig és a kolozsvári Játékszín történetéig.

A *Bevezetés* a tételelesen felsorolt történelmi munkák mellett az 1823-as *Tiszti Kalendárium* adataira alapoz. Ez a forrás felerősíti a rendi identitás diszkurzusát, amennyiben, bár útja során sok románt és cigányt is látott-hallott, ezeket a lakosokat Kazinczy nem tekinti Erdély polgárainak: „Erdélyt három nemzet teszi. A magyarok Árpáddal jöttek Európába 889., a székelyek magokat az ide Balamberrel 374. kijött húnok maradékainak hirdetik, a szászokat II. Géza hívta elő 1142-ben Saxoniából és Flandriából.” (KAZINCZY I.4.) A más nemzetiségű polgárokkal történő találkozás, a rendi küldetéstudat ideológiáját, sztereotípiáit tükrözve,

meglehetősen elfogult. A szászok, akik riválisai lehetnek a magyarságnak a nemzetépítés folyamatában, barátságtalannak találtnak: „(...) amint a magyarjaimhoz vonzódok, mikor viskójok felé közelítek, úgy érzem magamat visszatolva a szászoktól, mikor az jut eszembe, hogy őket (azaz a falun lakó szászokat, mert a városi szász egyéb) milyeneknek találám. (...) A durcás szász laconicus feleletére méltóztatott, s ámbár szólásom, öltözetem, beretvált ajakam nem mutatá neki, hogy társa nem vagyok, rám sem néze. (...) Így bána velem a második, a harmadik, a negyedik, az ötödik. (...) Ismét előtaláltam egyet, ezt is megszólítottam, ez sem felelt” – olvashatjuk a X. levélben. (KAZINCZY I.134–135)

A magyarság letagadhatatlan elmaradottságának megvallásakor kis daccal áll ki a másság védelmében: „Mily szép volna ily kőből épült, cseréppel fedett házú falukat láthatni mindenfelé a magyar földön, mert dicsőség az igazságnak, ezek a faluk csak mégis szebbek, mint a mi bogárfedelű viskóink. De ha óhajtanám-e mindenütt ilyennek látni Erdélyt, hogy mindenütt ily kőházakat láthassak? Azt az örömet ugyan nem szeretném ily drága áron megvásárlani. Nem rossz az, hogy nem vagyunk mind egyformák, elég, ha hasonlók vagyunk.” (KAZINCZY I.132) A szász főnemességről is fenntartással nyilatkozik. Bruckhental Sámuel könyv- és képgyűjteményéről dicsérő szavai vannak Kazinczynak, ám a báró pályafutásáról és ízléséről is rosszalló megjegyzést olvashatunk a XI. levélben: „Báró Bruckhental Sámuel, ki Therezia alatt (anélkül, hogy megtette volna azt a lépést, amely nélkül elömnenni akkor kevés tudott) egy Bethlenekkel, Bánffiakkal, Telekiekkel, Keményekkel, Hallerekkel gazdag hazában, szinte a gubernátorságig emelkedék fel, Józseftől pedig a Szent István nagykeresztjével tiszteltetett meg! (...) ő a festészethez olyanformán érte, mint Mummius a Korinth kirablásakor.” (KAZINCZY I.145) Szimpátiára a szászok közül a tudós hazafiak, Seivert János, a levelező- és vitapartner, „egy érettlelkű tudós, és ami nem ér kevesebbet, tiszta ember” (KAZINCZY I.147) és a könyvtáros, Róth úr számíthat.

A félmeztelen, kolduló cigányokkal történt találkozás Torda környékén újabb antik párhuzam felvázolására teremt lehetőséget: „Mint a spártai atya vivé gyermekét, marhára részegedett Helóta szemléletére, úgy éreztetem én most az enyémmel.” (KAZINCZY I.86) A meztelen alsótestű, cigánykerekező gyerekeknek pénzt dobáló utazók láttán így elmélkedik: „mely kínos dolog érző léleknek ezen elaljasodottságban látni az emberiséget, s mely illetlen abban találni örömet, ami másnak fáj!” (uo.) A polgári szabadság híve a kaszton kívüliek láttán helyeselve említi a cigányok letelepítését, azaz szolgál-sorba kerülését. „Erdély 1790-ben gondoskodék az emberiségnek e szánást és utálatot érdemlő szaka felől s meghatározá, hogy az uraságok nekik állandó lakot és földet is adjanak, ők pedig nekik úrdolgozzanak. Így sokan megtelepedének, sokan udvarokban neveltetvén kised koruk óta, udvarcselédeknek használtatnak. Ha a góg szerecsent kíván cselédnek, miért ne lehetne félszerecsen cselédünk (...)?” (KAZINCZY I.87)

A románokkal való első találkozás reflektálatlan előítéletet vonz: „Két kisded oláh falu a kövér földön s a Torda szomszédságában, festi a nép lomhaságát. (Nem jó dolog a sok bőjt, papjaik is szeretnék megkevesíteni.)” – írja az V. levélben. (KAZINCZY I.86)

Ám hamar felismeri a szolgasors embernyomorító hatását e nemzetiség sorának alakulásában. A Horea-felkelés magyarirtásának emléke kapcsán már az előítéletek ellen emeli fel a szavát, konkrét pozitív példákkal igazolva a román jobbágyok hűségét magyar uraik iránt. „Az oláh alatt, ahol én lakom, rabláshoz, gyilkoláshoz szokott népet képzelünk, s ámbár magamat az igen jiedősek közé számlálni nem igen merném, kénytelen vagyok vallomást tenni, elindulásomkor engem is megkönyékeze a félelem (...). Most, itt oly bátran járok, mint Bécs és Buda közt. Jók és nem jók mindenhol vannak, s nagy szerencséjére az emberiségnek a magyar, a tót, az oláh végre is ember (...) és Pindárt Thébe szülé s hány gonoszt, hány undokat Athén.” – írja a XIV. levélben. (KAZINCZY I.174)

Riasztó – ám iróniával átszótt – képet fest az elnyomorodott oláhság szokásairól, akik jogok és iskola nélkül nem képesek kilábalni sanyarú helyzetükből: „Az oláh vad, mert teljes elhagyatásban nevelkedik, s nem lát idegen példát. Vallásos ismeretei abban állnak, hogy a kihirdetett ünnepeket munkátlanságban kell eltölteni s bőjtöt megszegni nagy vétek, pedig ő kétszáz és harmincyolc napot bőjtől esztendő által. Ez maga is segéli romlottságát, mert éhen és henyén csapszéket keres, s koplalását pálinka által enyhítgeti, hol a csompolya dongása mellett megszállja az az emlék, hogy ő római maradék. Ilyenkor kedve jó megbizonyítani, hogy ereiben bajnoki vér lötyög s nem lelvén ellent, kivel megvíhasson, agyba-főbe veri társát, vagy általa agyba-főbe veretik, és mivel a dicsőség nyoszolyáján nem halhata meg, félholtan s egészen részegen, elterül a csapszék előtt.” (KAZINCZY I.175)

Az ironikus képet azonban zárójelben együttérzést kifejező kommentár követi: „(Szegény, szegény nép! És mégis hány nem hiszi, hogy az van jól, ha nem értjük, mit mond az ész!)” (Uo.)

Iskola és jó példa nélkül nehéz a szellemi felemelkedés, s az oláh értelmiségiek is szolgák, akikben a magyar demokraták viselkedése olykor megütközést kelt. Amikor egyik vendéglátója, Sipos Pál, volt pataki professzor, tordosi pap lett, tisztelgő látogatáson megjelent nála a román pópa is, aki „mint földes urának, meg akará csókolni kezét. A lelkes férfi úgy hitte volt, hogy a pap jobbát csak baráti illetés s megszorítás végett kívánja, s alig kapa időt azt elrántani, s a papot, mint paptársát megcsókolá. A szegény ember majd lerogya ijedtében”. (KAZINCZY I.176)

A zárójeles felkiáltások, akárcsak a fenti jelenetben szereplő értékelő jelzők a narrátori szólamot a jogkiterjesztő politikai diszkurzus beszédmódjába illesztik.

Allamközösségi nemzetszemlélet érhető tetten az *Előbeszéd* kezdő mondataiban: „Magyarország nem ismeri Erdélyt. Megszokván venni útunkat, vala-

mikor honunkból kimozdulunk, feledjük, hogy kelet felé egy rokon nép lakik, melyet nem illik nem ismernünk.” (KAZINCZY I.1)

A „rokon nép” fogalma külön nemzetet feltételez, melynek történelmi múltját ismertetni kell az olvasóval. A *Bevezetés*ben a tartomány nevének, címerének leírása után a közigazgatás, a világi és egyházi intézmények bemutatása következik, majd az önálló Erdélynek és vezetőinek, a híres nemesi családoknak a története. A többes szám első személy a „Királyaink” felsorolásban jelenik meg, a Habsburg-ház geneológiájának ismertetésekor. A dinasztikus nemzetfogalom, az államközösségi elv tehát csupán egy közös birodalom alattvalóinak láttatja az erdélyieket és a magyarországiakat. Ez azonban együtt jelenik meg a hagyomány- és eredetközösség tudatával. A közös magyar múltból a törökellenes harc, a Hunyadi család dicső tetteinek emlékezete idéződik fel. Hunyadi János származásáról egész értekezést épít be Kazinczy a XIX. levélbe. A kenyérmezei csata helyszínén járva a győztes Kinizsi barbár táncáról így emlékezik meg: „Mint mene véghez a hős áldomás az ellenségi testek halmain, tudva van. Még emlegetjük, hogy a derék Kinizsi fogai közé fogá a leszelt kövér törököt, s táncolt vele. Vad tett, de csaknem négyszáz esztendő, s a szent öröm a szenteket is táncra ragadoztathatja.” (KAZINCZY I.157)

A gyulafehérvári katedrális a Hunyadi-szarkofágok miatt valóságos nemzeti panteonnak láttatja. Kolozsvárról így ír a IV. levélben: „...az a város, melyben a nemzet dísze, Mátyás született. Nagyult előttem a hely az emlék által. Trajánhoz a Róma Caesarjai közt kevés hasonlít a hány Mátyáshoz, a mi és a minden mások királyai közt?” (KAZINCZY I.61)

Dominál az *Erdélyi levelek*ben a szabadság és közösség központi fogalmával operáló republikánus szólam, melyet Takáts József a vizsgált korszak legalapvetőbb politikai beszédmódjának nevez. „A republikánus nyelvhasználat állandó mintája a római köztársasági erényeké, egyik központi vitája az a kérdés, mi az oka a nemzetek nagyságának és hanyatlásának, e vita paradigmátikus elbeszélése pedig Róma bukásának története. Ezen elbeszélés szerint, amint ez Sallustiusnál vagy Liviusnál olvasható, mindenekelőtt a fényűző étellel (a luxussal) megjelent új szokások, az ősi erkölcsök elfajulása, a széthúzás (...), az egyéni érdekek a közérdek fölé helyezése volt a bukás oka.” (TAKÁTS 669) A republikánus diszkurzus egyik kulcsfogalma az elkorcsosulás. A IX. levélben ezt olvashatjuk: „Itt Búnion, nekünk még élt cancellárius Bethlen Miklós, és nevelője, Apácai Csere János (az a tiszteletes, az az áldott magyar, ki hamarabb kezdé tanítani a hon nyelvén a fentebb tudományokat, mint Thomasius a németeknél, (...)) 1653-ban. S hol maradánk mink a németek mögött e részben, mivel gazdag földünk parlagon hagyott!” (KAZINCZY I.121)

A nyelv, hagyományok, viselet közös az erdélyi és magyarországi magyaroknál, ám mintha utóbbiak inkább hordoznák a hanyatlás bélyegét. „Mióta Erdélybe beléptem, magyartól még nem hallottam egyéb szót, mint magyart,

de egy magyarországi valaki itt is németül szóla velem. (...) Bejártam Erdélyt, s kénytelen vagyok vallást tenni, hogy barátim igazat jövendöltek: kivéven a szász földet, velem a külföld nyelvén senki nem szólott, de igen magyarul a külföld szülöttei” – olvashatjuk a III. levélben. (KAZINCZY I.66) Ugyanott így folytatja: „S itt a társasági együtt léteben is valami szívesebb, melegebb van, mint hazánknak korcs tájékin”(uo.). „Csak vallást kell tennem előtted, hogy Erdélyben két-három helyt álmélkodva hallák, hogy én magyarországi magyar oly jól tudok magyarul, mint ők s ezt egy fiatal tisztviselő nekem komplimentként mondotta.” (KAZINCZY I.67) Kazinczy arról is beszámol, hogy a gubernátor őt „magyarul öltözött lengyel”-nek nézte. Az V. levélben a magyarországi elidegenedettség állítatik szembe az erdélyi közvetlenséggel. A XXIII. levélben a tordai unitárius templomban tett látogatása kapcsán az író ámulattal figyel fel a szűkebb hazájában elképzelhetetlen mértékű tolerancia megnyilvánulására: „Erdélyben a templomot építeni akaró, de erre magát elégtelennek érző gyülekezet bejelenti szükségét a kormányshéknél, és ha ott engedelmet nyer a gyűjtésre, bármely felekezethez tartozzék, az kihirdettetik az országnak minden religióbéli diplomaiban.” (KAZINCZY II. 103)

Igazi nyelvújító íróként tájnyelvi szavakat, kifejezéseket gyűjt, s a névadási szokások eltéréseire is felfigyel. A erdélyi névadás konzervatívabb jellege tehát nem új jelenség: már a XVIII. század végén megmutatkozott. „Ez az Erdély erősen szereti a bibliai neveket s főképen az ótestamentomiakat. Itt az Ádámok, Mózesek, Ábrahámok, Sámuelek, Dánielek, Simonok, Rebekák és Ráchelek, Juditok és Eszterek folyó nevek” – olvashatjuk a XI. levélben. (KAZINCZY I.142) Amikor tréfásan ecseteli az egyoldalú táplálkozás keltette szenvedését, mintegy vigaszként a burgonya különböző nyelvjárásokban előforduló megnevezéseit sorolja föl: „Eléhezve, mint Ugolino, az éhség mártírja, – mert Bogártelken nem kapék egyebet juhtejnél és pityirkónál, (így nevezék ott álmélkodásomra és földi mogyorónak, amit nálunk kolompélynak, kompérának, hol sváb dinnyének, hol gurulyának, hol bandurkának mond az ezt vagy szeretó vagy finnyásabb utáló magyar és tót köznép).” (KAZINCZY I.58)

A meglátogatott történelmi emlékhelyek nem csupán nemzetiek. Kazinczy fontosnak tartja például azt is, hogy megnézze Várhelyet, a régi Ulpia Traianát, Decebal és Trajánus székhelyét (XVIII. levél). A könyv- és műgyűjtés fontosságát hangsúlyozó látogatásoknak (a nagyenyedi kollégium könyvtára, a gyulafehérvári Battyháneum, a marosvásárhelyi Teleki Téka, a nagyszebeni Bruckenthal-gyűjtemény stb.), vagy az építészeti emlékeknek a leírása egy arisztokratikus, kifinomult ízlésű értelmiségi szólamában jelenik meg, amelyben keveredik a kozmopolita liberalizmus a nemzeti értékek védelmével.

Kazinczy Ferencet a szellemi és történelmi értékeken kívül elsősorban az emberi kapcsolatok, a személyes találkozások érdeklik. Az őt kalauzoló értelmiségiekről szuperlatívuszokban szól. Egyiküket például így jellemzi: „Naláczy

lelkes és nagy olvasású ember, s egészen francia. Nem lehet csudálni, hogy ötlet generális Le-Brune megszeretése, s elválásokkor, Temesvárt, azt mondá felőle, hogy hasonlóra a Rajna túlsópartjáig nem remél találhatni.” (KAZINCZY I.145) „Minden ifjak legjobbika” – mondja az ifjabb Wesselényi Miklósról, akinek barátságát, „tűzlelkét” a szentimentalizmus lelkesültségével ecseteli. (KAZINCZY II.138) A XXV. levelet az idős báró Wesselényi Miklós emlékének, politikusi és kultúrapártolói érdemeinek méltatására szánja Kazinczy. A levelet a panteonizáció gesztusával, a lélekvándorlás gondolatából kiinduló epigrammájával zárja: „Kétled-é, hogy lelkünk jár, vándorol? Ott fenn Cato / S lágy szívű Brutus, itt Wesselényi valék. / Erdély, szüntesd sírásaidat: él fiam, él nóm: / s díszedet egy jobb kor újra megadja Zsibó.” (KAZINCZY II.137)

Az utolsó, XXVI. levelet a köszönetmondás érzelmes tónusában vallomással, sőt, hitvallással és – egy másik szakrális gesztussal – áldással zárja: „Jó föld! Tiszták és nem tiszták mindenhol vagynak, nálunk, mint nálatok, s nálatok, mint nálunk. De te valóban nem vagy úgy elrontva, mint mi. E vallással térek el innen, s ezt mondom majd azoknak, kik ide jönnek, hogy meglássanak, s reménylem, hiszem, amit én érzek, érzeni ők is fogják.” (KAZINCZY II.146) A patetikus hangot azonban a paratextusban megjelenő tudós hazafi józan beszédmódja ellensúlyozza. E két szólam együttes jelenléte Mezei Márta megállapítását igazolja: „Kazinczy levelezése nyilvánosságában a társadalmi és magánemberi lét értékegységét reprezentálta; s éppen az így jelentős, a »minden állításában« megnyilatkozó teljes emberi összképet tartja megőrzendőnek a jövő számára; ebben a magánemberit és aktuálisat (érdekes híreket) is felölölő teljességben akar leveleiben »igazabb színben« megőrződni az utókor számára.” (MEZEI 127)

KÖNYVÉSZET

- ASSMANN Jan 2004: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Bp.
- BÍRÓ Ferenc 1994: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp.
- DEBRECZENI Attila 2001: *Nemzet és identitás a 18. század második felében* = ItK. 5–6, Bp.
- KAZINCZY Ferenc 1944: *Erdélyi levelek I–II*, Kolozsvár
- MEZEI Márta 1994: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Bp.
- TAKÁTS József 1998: *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején*, ItK.1, Bp.
- S.VARGA Pál 2000: *A „mi világunk” látóhatára (Elméleti megfontolások a nemzeti irodalom diskurzusainak vizsgálatához)* = *In honorem Tamás Attila*, szerk. GÖRÖMBEI András, Debrecen
- SZÚCS Jenő 1974: *A magyar szellemtörténet nemzet-koncepciójának tipológiájához* = *Nemzet és történelem*, Bp.

*Călătorul sentimental și patriotul cult în Scrisori
din Ardeal de Ferenc Kazinczy*

Ferenc Kazinczy, ilustrul reprezentant al iluminismului maghiar, a efectuat o călătorie în Ardeal în vara anului 1816 cu scopul de a admira peisajul pitoresc, de a cunoaște personalități de seamă și de a vizita bibliotecile și monumentele istorice. Scrisorile de călătorie și le-a întocmit pe baza notițelor sale abia în 1824, textul acestora fiind rescris de mai multe ori. Colecția a văzut lumina tiparului doar după moartea autorului, în 1831. Kazinczy laudă cu un sentimentalism patetic tot ce găsește de admirat: biblioteca Teleky din Tîrgu Mureș, castelul Huneazilor sau tablourile colecționate de baronul Samuel Bruckenthal. Scriitorul poartă antipatie față de sașii neprietenosi, este mișcat de soarta țiganilor, combate stereotipiile concetățenilor săi despre români, remarcă diferența dialectelor maghiare din Ardeal față de cele din Ungaria. Vocea intelectuală edificatoare de identitate națională este bazată în scrisori pe mai multe tipuri de discursuri: conștiința unității etnoculturale este întărită sau contracarată de conceptul de națiune politică, națiune feudală, sau dinastică. Se poate observa în texte o trecere de la conceptul feudal al națiunii nobiliare la un concept burghez, prin lărgirea în mod democratic a sferei drepturilor.

*The Sensitive Traveller and the Scholarly Patriot
in Kazinczy's Letters from Transylvania*

Between June and September 1816, Kazinczy did a round trip in the historic Erdély (Transylvania) in order to meet the writers and admire the well-known sights of the region. He compiled his collection of letters from the journey after over ten revisions in 1824, but it became published only posthumously in 1834. In these letters he is passionately delighted and rejective, full of sentimental pathos, attentive to the state of the national language, and formulates the things that he, in the role of a community organizer and spiritual leader, wishes to say counting on a wider circle of readers. The letters' intellectual tone which promotes national identity deploys stock phrases of several discourses. It is not only the ethnocultural sense of community that is given voice in the *Letters from Transylvania* but one also has to reckon with the emergence of the concepts of feudal, dynastical and political nation as well.

Keywords: scholarly patriotism, ethnocultural sense of community, feudal, dynastical and political nation

* Előadás formájában elhangzott a Kazinczy Ferenc és kora című, 2009. X. 15-17-ig Debrecenben az MTA és a DTE által megrendezett tudományos konferencián